

су правопорушення; ненадання документів, необхідних для виконання запиту, або їх неповнота; недостовірний переклад запитів.

У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно активізувати діяльність з ефективного використання можливостей НЦБ Інтерполу в Україні правоохоронними органами нашої держави, проводити систематичні навчання співробітників для підвищення їх кваліфікації.

1. *Bennet G. Grimewarps. The Future of Crime in America. Revised and Updated. Anchor Books. New York – London – Toronto – Sydney – Auckland, 1989. – P. 417–428.*
2. *Jean-Francois Thony «Mecanique et geopolitique du blanchiment de l'argent», Rapport Annuel Mondial sur le Systeme Economique et les Strategies (RAMSES), Institut Francais des Relations Internationales, Ed. Dunod, 2003. – P. 4.*
3. *Одиннадцатый конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию. Бангкок 18–25 апреля 2005 года. Пункт 6 предварительной повестки дня. Экономические и финансовые преступления: вызовы устойчивому развитию: Рабочий документ, подготовленный секретариатом. UN Doc. A/CONF.203/7 – С. 10, 12.*
4. *Materials on plenary session of the commission on Money Laundering, 2 February, Financial Action Task Force on Money Laundering., Paris, 02 February 2006.*
5. *Статистична довідка МВС України від 01.08.08.*
6. *Корниенко Н.А. Российские и международные криминалистические учёты. – СПб., 2004. – С. 91–92.*
7. *Interpol's Annual report 2007. – СРО/PWDE, INTERPOL General Secretariat, 2007. – P. 2, 24.*
8. *Душечко Г.О., Некрасов В.А., Мацюк В.Я., Компанієць Д.О. Міжнародний розшук: Теорія та практика: Монографія. – К., 2006. – С. 134.*
9. *Довідка Національного центрального бюро Інтерполу в Україні за 2007 – 2008 роки, МВС України, 2008.*
10. *Дайчман И. Интерпол. Всемирная система борьбы с преступностью. – М., 2003. – С. 129.*

Н. А. ПАНЬКО

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Рассматриваются проблемные вопросы использования криминального учета способов совершения преступлений в Украине. Анализируется потребность изменения и совершенствования таких учетов, сформулированы положения, которые имеют элементы новизны и заслуживают внимания как с теоретической, так и практической точек зрения.

This paper considers the problematic aspects as to the use of the criminalistic registration of the means of the crime commitment in Ukraine. The author analyzes the necessity of modification and improvement of the registration. On the basis of the previous research considering the issues of the use of the criminalistic registration of the means of the crime commitment, the materials of the investigative practice, the author formulates the provision that includes some new elements and is important from the both theoretical and practical points of view.

Під час розкриття і розслідування злочинів першочергове значення має якість та кількість криміналістично значущої інформації, зокрема інформації про підо-

зрюваних осіб, нерозкриті злочини, про походження та належність виявлених речових доказів, слідів. Швидке одержання таких даних багато в чому залежить від ефективного використання наявних систем криміналістичних обліків різних об'єктів, що перебувають у сфері діяльності правоохоронних органів України. Криміналістичні обліки спрямовані на визначення напрямку пошуку, висування слідчих версій, одержання пошукової інформації про предмети, що перебували у злочинця або були використані ним під час учинення злочину, про викрадені об'єкти та інше. Тому реєстраційна інформація за своєю правовою природою неоднорідна. У випадках, коли її носіями є матеріальні об'єкти, причинно пов'язані зі злочином (наприклад, сліди пальців рук, вилучені з місця події, стріляні гільзи), ця інформація потенційно є доказовою. У решті випадків реєстраційна інформація має потенційно орієнтовний характер. До такої категорії інформації належить інформація про спосіб учинення злочину, яку вміщують до криміналістичного обліку способів учинення злочину (механізму вчинення), який у зарубіжних країнах отримав назву «Modus operandi system».

Питання криміналістичної реєстрації або обліку як окремого вчення досліджувалися російськими та українськими науковцями, зокрема І.В. Александровим, А.П. Аленіним, Є.І. Девіковим, Є.П. Іщенко, В.І. Пашко, Е.А. Разумовим, Є.Д. Лук'янчиковим, які узагальнено розглядали проблеми обліку оперативно-орієнтовної інформації. Такі науковці як Г.Г. Зуйков, Р.С. Белкін, А.М. Колісниченко, Є.Д. Куранов, В.П. Лавров, С.С. Овчинський та інші досліджували облік за способом учинення злочину лише в теоретичному плані¹. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження теоретичних та практичних аспектів використання в Україні обліку способів учинення злочину.

Сьогодні в Україні облік нерозкритих злочинів переважно за даними об'єктивної сторони (способом учинення, предметом посягання, часом) і безпосередньо осіб за ознаками способу та іншими обставинами учинення злочину здійснюється в рамках Автоматизованого банку даних (АБД) або автоматизованої інформаційно-пошукової системи (АПС). АБД є системою, що складається з джерел формування й надання вихідної та корегуальної інформації, інформаційної бази, технічних і програмних засобів, що забезпечують накопичення, багаторазову й багатоцільову обробку даних для використання їх оперативними і слідчими працівниками під час розкриття і розслідування злочинів, розшуку злочинців і вжиття профілактичних заходів щодо попередження правопорушень². Масив такої бази даних на 1997 рік вже налічував близько 1 мільйону облікових документів, а за допомогою його інформації було розкрито 2,2 тисячі злочинів, або приблизно 35% від усієї кількості неочевидних злочинів по лінії карного розшуку, що значно перевищувало середній показник по Україні – 16 %³. Дані Департаменту інформаційних технологій при МВС України сьогодні, на жаль, залишаються незмінними (18% злочинів розкриваються за допомогою АБД), адже пройшло більше 10 років та масив суттєво збільшився, а отже закономірно повинні були зрости й показники результативності його роботи. До того ж на практиці взагалі не можна викремити статистичні показники результативності використання АБД стосовно лише способу вчинення злочину та інших даних об'єктивної сторони.

Також не слід залишати поза увагою, що окремий облік способів учинення злочину разом із дактилоскопічним був одним із перших криміналістичних обліків, який успішно використовувався у світовій практиці під час розкриття та розслідування злочинів. Так, перші спроби систематизації прийомів, до яких вда-

валися шахраї, злодії та жебраки, були зроблені в XV ст. у Германії Р. Базелем, який мав на меті попередити представників привілейованих верств суспільства про основні види обману й шахрайства. У 1720 р. було опубліковано книгу Г.П. Хена, в якій робилися спроби систематизувати лексику, засоби шахраїв усіх верств суспільства. Науково ж обґрунтовану систему реєстрації за способом учинення злочинів було запропоновано на початку XX ст. в Англії начальником поліції Л. Етчерлі та згодом вдосконалено в США начальником поліції Каліфорнії А. Фольмером⁴. Сучасні види такого обліку є модифікаціями систем названих авторів. Л. Етчерлі розробив облік, виходячи з того, що найпоширенішим злочином у Англії була крадіжка зі зломом. У основу його системи було покладено десять ознак, так званих «модусів», які характеризували загальною способом учинення злочину. Модуси були позначені цифрами від 1 до 10, зокрема 1 – об'єкт, підданий злому; 2 – спосіб проникнення; 3 – знаряддя; 4 – характер викраденого майна; 5 – час учинення злочину; 6 – хитрощі, використані для проникнення; 7 – «легенда» злочинця для пояснення своєї появи в місці вчинення злочину; 8 – відомості про співучасників; 9 – транспортні засоби; 10 – особливості дій, пов'язані з певною професією. При цьому кожний модус містив у собі десятки і сотні конкретних позначень, записаних також за допомогою цифр. Система, запропонована в 1919 р. А. Фольмером, відрізнялася більшою деталізацією і була призначена для виявлення невідомих злочинців-професіоналів, що вчиняють тяжкі злочини різних видів. Він так само, як і Л. Етчерлі, встановив десять модусів, але позначив їх буквами. Кожний модус передбачав безліч цифр-характеристик. З карток на кожний злочин складалася картотека в місцевій розшуковій установі, а копії з них направляли до центрального органу поліції.

В СРСР С.М. Потапов виступив із пропозицією щодо створення двох видів картотек: дактилоскопічної та за способом учинення злочину. Останнім він надавав особливого значення та виділив основні принципи ведення і використання такої картотеки, які можна викласти у вигляді певних правил: необхідно реєструвати нерозкриті злочини із зазначенням індивідуальних ознак способів скоєння кожного з них; за тими ж принципами одночасно здійснювати реєстрацію відомих злочинців; необхідно забезпечити взаємодію цих двох паралельних реєстрацій; ознаками, що характеризують злочинні дії, повинні стати місце, об'єкт, знаряддя, співучасть у вчиненні злочину, кожна з них необхідно щонайретельніше конкретизувати; систематизація карток у картотеці повинна відповідати злочинним спеціалізаціям; із метою якнайбільшої індивідуалізації злочинних дій систематизація карток здійснюється ще за двома додатковими ознаками: своєрідні особливості злочину і характерні прикмети злочинця; особи, яким доручено вести картотеку, а також ті, що користуються нею, повинні мати необхідну підготовку і достатні знання відносно систематизації матеріалу картотеки та її використання.

Рекомендації С.М. Потапова із ведення та використання обліку за способом учинення злочинів не втратили свого значення та дотепер залишаються основними правилами ведення таких обліків. Свого часу вони були враховані І.Н. Якимовим, що розробив першу (радянську) систему реєстрації за способом скоєння злочинів. Ця система мала як переваги, так і недоліки, зокрема реєстраційна формула була орієнтована на стабільність і незмінність способів дій злочинців.

У 1944 р. МВС СРСР було упроваджено Інструкцію про порядок ведення допоміжних картотек із оперативного обліку злочинних елементів⁵. Означений нормативний акт передбачав єдиний порядок ведення обліку за способом учинення

злочинів у масштабах Союзу РСР. До розгляду допоміжних обліків були віднесені картотеки злочинців, прізвиськ, методів учинення злочинів, зв'язків осіб за матеріалами розшукових справ. Ведення картотек покладалося на оперативного працівника.

У 1958 р. систему таких допоміжних оперативних обліків було реорганізовано, новою інструкцією до допоміжних оперативних обліків віднесли картотеки: злочинних елементів за прізвищами, прізвиськами, способами скоєння злочинів і місцем мешкання; облік нерозкритих злочинів за способом їх скоєння; облік викрадених і не розшуканих речей; облік залишеної та вилученої у злочинців худоби. Ведення двох видів обліків за ознаками способів учинення злочинів – розкритих та нерозкритих – стало відмітною рисою нової організації цього обліку. Розокремлювалися облікові картки за видами злочинів на основі кримінальної кваліфікації. Також існували й певні недоліки системи: зокрема, в картотеці відсутні вказівки на фіксацію особливостей предметів посягання, особи потерпілого, знарядь і засобів учинення злочину. Крім того, картки на нерозкриті злочини за способом їх скоєння варто було заповнювати на підставі лише перевірених відомостей.

У наукових колах криміналістичний зміст такого обліку визначений, перше, змістом поняття «спосіб учинення злочину», що є об'єктивно і суб'єктивно зумовленою системою поведінки суб'єкта до, під час, після скоєння злочину, коли залишились різного роду сліди, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів та засобів отримати уявлення про суть того, що сталося, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особисті дані і, відповідно, визначити найбільш оптимальні методи розв'язання завдань із розкриття злочину⁶. Е.Д. Куранова слушно вказує, що існування системи об'єктивно і суб'єктивно зумовлених чинників зумовлює визначенню способу вчинення злочину, а збіг таких чинників – повторюваність способу злочину⁷. Тому актуальність проблеми практичного використання такого обліку не знижувалася, адже постійно виникала потреба в правильному пізнанні закономірностей (чинників) скоєння злочину, що пояснюють повторюваність способів їх учинення.

Виходячи з практичної потреби в такому обліку, порядок ведення обліку способів учинення злочинів повсякчас змінювався та вдосконалювався. Нині використання при веденні обліків електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) видається єдиним шляхом подолання суперечок між наростаючою потребою в інформації, фактичним зростанням її обсягу та можливостями її швидкої вибірки та аналізу для практичного застосування. Діючи на основі заздалегідь складених людиною програм, ЕОМ перероблюють і аналізують інформацію не потребуючи безпосередньої участі людини, але саме вона повинна науково обґрунтувати роботу такої автоматизованої інформаційної системи.

Узагальнення наукової літератури та практики роботи ДІТ МВС України дає можливість назвати певні проблеми криміналістичних обліків способів учинення злочину. По-перше, спосіб скоєння злочину є результатом складної взаємодії суб'єктивних і об'єктивних чинників. Сьогодні в обліку за способом учинення злочинів фігурують лише загальні характеристики елементів способу скоєння злочину. Наприклад, ураховуються способи: проникнення в приміщення; насильницьких дій; збуту викраденого; приховування злочину. Але ці характеристики способу можуть бути схожими або збігатися будь-яким чином. Тому доцільніше сказати, що повинні враховуватися саме особливості таких операцій⁸. Серед до-

даткової інформації важливу роль відіграватимуть відомості про місце, час скоєння злочину, особливості предмета посягання, розмір шкоди, про вилучені речові докази, характеристика потерпілого та інші відомості.

Зрештою кожна людина індивідуальна, а її уміння, навички, звички, знання обов'язково набувають відображення в діях у екстремальних умовах, чим є вчинення злочину. Окремі такі навички виконання будь-яких дій можуть дійти у людини до автоматизму. Тому саме останні повинні ставитися на облік. Таким чином, облік за способом виконання злочинних дій створює реальну можливість виявляти схожість навіть між різними видами злочинів. Так, у разі крадіжки навряд чи слідчий звернеться до обліку невідомих трупів або номерних речей. Тому криміналістичний облік за способом учинення злочинів не має розшукового характеру, хоча повинен поширюватися на будь-який вид злочину і містити відомості, що можуть бути використані слідчим або оперативним працівником узагалі для розшукових цілей.

Особливу ж увагу слід звернути на те, що навіть довідковою інформацією із таких обліків слідчий чи оперативний працівник скористатися не зможе, адже він просто не має часу на аналіз наданої інформації та її узагальнення. Тому сьогодні заслуговує на окреме вивчення питання впровадження в штат експертних підрозділів правоохоронних органів спеціальної посади дослідника-аналітика⁹. Ще в 70-ті роки ХХ століття в США запровадили використання під час розслідування допомоги спеціального аналітика в складі поліції, який виявляв за допомогою комп'ютера схожі злочини. Причому за 37 % всіх проаналізованих таким чином справ (щодо насильницьких злочинів) були отримані позитивні результати, які прямо вплинули на розкриття злочинів¹⁰.

Ураховуючи саме наведену пропозицію сучасних криміналістів та попри практики ведення таких обліків в Україні (підрозділи ДІТ при МВС України у рамках АБД), ми прийняли рішення розглядати криміналістичний облік способів учинення злочинів як експертно-криміналістичні обліки. Адже для того, щоб здійснювати роботу щодо аналізу способів учинення злочинів, необхідно володіти спеціальними (для юридичних наук) знаннями з правової статистики, аналітики, математики, кібернетики та іншими, – тобто бути спеціалістом-криміналістом з аналітики способів учинення злочинів.

По-друге, саме змістова сторона реєстраційних документів багато в чому визначає ефективність використання масивів інформації щодо способів учинення злочинів. До ДІТ при МВС України надходять такі документи, в яких зазначено елементи способу вчинення злочину: форма № 1 – картка на порушення справи про злочин; форма № 1.1. – картка про наслідки розслідування злочину; форма № 2 – картка на зовнішність підозрюваної особи; інформаційно-пошукові картки (ІПК). Практично, це єдині документи щодо будь-якого виду злочину, в яких сьогодні сконцентровано досить узагальнену інформацію про способи скоєння злочинів, яка дає можливість працювати лише зі статистичними відомостями.

Однак разом із названими документами в Росії, наприклад, розроблено ідентифікаційні карти на насильницькі злочини (підсистема «Насилие»); на злочини, пов'язані з розкраданнями з металевих сховищ (підсистема «Сейф»); серійні вбивства (підсистема «Маньяк»); злочини економічної спрямованості (підсистема «Блок»); злочини, вчинені з використанням кредитних «авізо» (підсистема «Банкир»); що містять інформацію про вказані види злочинів, серед іншого і про спосіб їх скоєння.

Тож всі названі документи разом із ПК об'єднують інформацію про нерозкриті та розкриті злочини за способом їх учинення. Мета обліку нерозкритих злочинів полягає в тому, що, по-перше, зіставляючи інформацію про ці злочини, можна об'єднати в одне провадження кримінальні справи про злочини, вчинені у різних місцях, але одним способом; по-друге, зіставлення даних цього обліку з обліком раніше засуджених осіб дозволяє визначити коло осіб, що підлягають перевірки, серед яких варто шукати злочинця¹¹. Це теоретично може забезпечувати належне функціонування обліку за способом виконання злочинних дій, але не є ефективним на практиці через змістову сторону реєстраційних документів. Крім того, більшу кількість видів злочинів повинно бути окремо зареєстровано в підсистемах. Наприклад, на думку російських авторів, інформаційні карти на злочини, пов'язані з підробленням грошових знаків і цінних паперів, можуть слугувати підґрунтям для формування самостійної підсистеми «Купюра»¹². Як приклад – важливі інформаційні системи інших країн. Зокрема, німецькі вчені на основі системи обробки даних, підготовленої ФБР США, створили власну інформаційну систему про тяжкі злочини, яка складається з декількох баз даних¹³. У такій аналітичній інформаційній системі процеси відбуваються за схемою: 1) процес аналізу події; 2) інформаційний запит; 3) процес прийняття рішення; 4) модельна реконструкція злочину; 5) характеристика події; 6) можливий злочинець і його опис; 7) дані, які свідчать, на що необхідно звернути увагу при розслідуванні події злочину.

По-четверте, існує потреба створити певний інформаційний блок даних щодо відомостей про територію вчинення злочину, поміж іншим і про адресу. До цього блоку слід уміщувати такі реквізити як: республіка, область, район, населений пункт, місце виявлення. Так, на початку 90-х років криміналістами часто вживався термін «вогнище злочинності» або «herd» (німецькою) чи «очаг» (російською), яким позначалася сукупність злочинів певного виду, які були вчинені на певній території в конкретній час¹⁴. Саме такий криміналістичний облік дозволить якісно провести розслідування та встановити особу злочинця. Як приклад можна навести ситуацію, коли при дослідженні серії вчинених квартирних крадіжок встановили низку характерних близьких ознак (спосіб проникнення, час учинення, викрадені речі тощо), а також й таку обставину, що злочини вчинювали в усіх районах міста, окрім одного. На підставі цього було висунуто припущення, що злодії (або деякі з них) мешкають саме в цьому районі, що згодом і підтвердилося слідством¹⁵.

Таким чином, правильне збирання, зберігання, обробка та використання інформації про спосіб учинення злочину стає обов'язковою передумовою швидкого та якісного розкриття й розслідування злочину. Разом із тим це питання потребує окремого дослідження з технічних питань розроблення автоматичних інформаційно-аналітичних систем такого криміналістичного обліку.

1. *Кустов А.М.* Криминалистика и механизм преступления: цикл лекций. – М., 2002. – С. 245. 2. *Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів (обліки): фондова лекція* / [О.В. Одерій, М.Г. Щербаковський, М.Г. Чернець]; каф. криміналістики і крим. експ. ДІВС. – Донецьк, 2001. – С. 11. 3. *Обертинський О.* Інформація – найефективніша зброя проти злочинців // Іменем закону. – 1997. – №10. – С. 5. 4. *Миловидова М.А.* Криминалистический учет по способу выполнения преступных действий: Учеб. пособ. – Н.Новгород, 1996. – С. 26.

5. Там же. – С. 28. 6. Криміналістика / Под ред. Н.П. Яблокова, В.Я. Колдина. – М., 1990. – С. 327. 7. *Кустов А.М.* Криміналістика и механизм преступления: Цикл лекции. – М., 2002. – С. 246. 8. *Миловидова М.А.* Цит. работа. – С. 41. 9. *Кустов А.М.* Цит. работа. – С. 247. 10. *Ким Д.В.* Ситуационный подход как основа создания информационно-поисковых систем в расследовании преступлений // Российский следователь. – 2000. – №4. – С. 2–3. 11. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів (обліки): фондова лекція / О.В. Одерій, М.Г. Щербаковський, М.Г. Чернець; каф. криміналістики і крим. експ. ДІВС. – Донецьк, 2001. – С. 13. 12. *Миловидова М.А.* Цит. работа. – С. 38. 13. *Кажемикайте-не Э.* Зарубежный опыт становления единой криминалистической информационной системы Литвы // Вестник криминалистики. – 2005. – №2 (14). – С. 24–32. 14. *Аленин Ю.П.* Очаги преступлений – самостоятельный объект методики расследования // Криминалістика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный научно-методический сборник. – 1990. – № 40. – С. 41. 15. *Кузмічов В.С.* Криміналістичний аналіз розслідування злочину: монографія. – К., 2000. – С. 294.

Ю. І. ПОПОВИЧ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Рассматриваются предложения нового решения научной проблемы методологической и прикладной разработки личностно-профессионального развития специалистов правоохранительных органов. Проведенным исследованием установлено позитивное влияние психологических тренингов на профессиональную и личностную динамику специалистов.

An article is devoted to generalization and suggestion of new decision of scientific problem of methodological and applied development of personality-professional development of specialists of law enforcement authorities. By the conducted research positive influence of the psychological training on the professional and personality dynamics of specialists is set.

Умови служби в органах внутрішніх справ України висувають підвищені вимоги до стану психічного здоров'я особового складу, оскільки діяльність працівників пов'язана із реалізацією владних повноважень, носінням і застосуванням зброї та спецзасобів, діяльністю в агресивному середовищі.

Наявність нервово-психічної патології негативно позначається на виконанні службових обов'язків працівниками ОВС, викликає зниження працездатності, а з часом призводить до тимчасової непрацездатності працівників, припущенню ними професійних помилок та надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням.

Зазначені обставини диктують необхідність вжиття організаційних заходів з недопущення виникнення й розвитку нервово-психічних розладів і станів психічної дезадаптації у працівників органів внутрішніх справ, правового регулювання їх вчасної профілактики.